

Олдак Т.В.

Харківський національний університет внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА ЦИВІЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЗА ОКРЕМИМИ СПОРАМИ ЧИСЕЛЬНИХ ГРУП ОСІБ

Стаття присвячена вивченню чинного цивільного процесуального законодавства в контексті розгляду особливостей провадження у справах за певними категоріями групових позовів. Здійснюється акцентований підхід до дослідження основних відмінних характеристик під час розгляду спорів чисельних груп осіб, що виникають із земельних правовідносин, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про захист прав споживачів», у тому числі спори, що виникають із договорів надання послуг, із житлових правовідносин, а також про захист немайнових прав фізичних осіб.

Крім того, беручи до уваги той факт, що випадки порушення прав та законних інтересів чисельних груп осіб стають більш поширеними на сучасному етапі розвитку суспільних відносин, аналізується сфера застосування розгляду справ за груповими позовами, а також особи, що матимуть право звернутись до суду з таким позовом, як базова складова частина цивільного процесу. Здійснюється спроба провести систематизацію типових характеристик окремих справ групових позовів шляхом розкриття їхнього змісту, окреслюючи осіб, чії права захищаються, територіальну розосередженість потенційних учасників групового позову, докази, що надаються до суду, осіб, що виступає відповідачем, а також предмет судового розгляду, тим самим формуючи комплексний підхід у вивченні теоретичних основ групового позову з метою формування лаконічного, однозначного, універсального цивільного процесуального законодавства. Адже саме наявність чіткого правового регулювання забезпечує можливість будь-якій особі обрати для себе найбільш ефективний спосіб захисту її порушених прав.

Все ж таки, на початку розкриття даної тематики варто вказати, що специфіка групового позову визначить її особливості, що будуть притаманні кожному з учасників судового розгляду, окреслюючи обсяг їхніх прав та обов'язків під час цивільного провадження.

Ключові слова: цивільне судочинство, груповий позов, багаточисельна група, ініціюючий-позивач, позовне провадження.

Постановка проблеми. Юридичні спори виникають у різноманітних суспільних відносинах, частина з яких має чисельний суб'єктивний склад, особливості провадження за такими категоріями справ все ж таки залишалася поза увагою детального наукового дослідження. Як показує аналіз судової практики, фактично на цей час вбачається, що суди мають досить широкий спектр цивільних проваджень, спрямованих на захист прав чисельних груп осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в доктрині цивільного процесуального права наявні різного наукового рівня дослідження, від окремо взятої статті до дисертаційних досліджень, а саме відмічаємо правові позиції, висловлені Г.О. Аболоніним, В.В. Борщенко, А.В. Губською, Б.О. Журбіним, Ш.Б. Кулахметовим, В.А. Миколаєць, Т.В. Степаненко та іншими.

При цьому дослідження не дали достатньо повного розуміння порядку здійснення прова-

дження за окремими категоріями справ за груповими позовами.

Формулювання цілей статті. Визначаємо, що основним завданням даного вивчення є виокремлення спільних критеріїв цивільного провадження та надання їхньої характеристики під час розгляду окремо взятої категорії справ.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, на початковому етапі виникає необхідність встановити коло відносин, у яких порушення прав чисельних груп осіб є найбільш поширеними, а отже, й судовий захист їхніх прав матиме власні специфічні особливості.

Так, виокремлюємо такі категорії справ: спори, що виникають із земельних правовідносин; спори, пов'язані із застосуванням Закону України «Про захист прав споживачів», у тому числі спори, що виникають із договорів надання послуг; спори про захист немайнових прав фізичних осіб; спори, що виникають із житлових правовідносин.

Із метою проведення комплексного наукового дослідження запроваджуємо систему елементів, які носять у кожній справі відмінний характер, проте дозволяють отримати найбільш повну інформацію, а саме суб'єктний склад, предмет судового розгляду та доказовий матеріал, що необхідний для встановлення істини по справі. Так, зазначені категорії стануть базисом для проведення ґрунтовного наукового дослідження та зумовлять формування передумов для впровадження у цивільне судочинство даного процесуального механізму.

Звернемось до розгляду першої групи спорів, а саме тих, що виникають із земельних правовідносин. Із цього приводу В.В. Романов говорить, що до земельних спорів відносяться спори із приводу землі, викликані прийняттям адміністративно-правових актів представницькими або виконавчими органами влади (місцевими адміністраціями) у сфері здійснення владних функцій щодо розпорядження землями, які припиняють чи обмежують суб'єктивні права власності, володіння й користування землею або такими правами, що відмовляють у придбанні, а також спори юридичних осіб і громадян між собою у зв'язку з порушенням їхніх земельних прав, розмежовуючи при цьому земельно-майнові спори та майнові спори, що виникають із земельних відносин [1, с. 23]. Із представленою вбачається, що дане визначення досить влучно окреслює коло осіб, між якими може виникати спір у зазначеній сфері, а також об'єкт, стосовно якого виникає такий спір.

Звертаючись до нормативної бази, зазначимо, що ч. 2 ст. 2 Земельного кодексу України встановлюється, що суб'єктами земельних відносин є громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади. Варто зазначити, що положення цієї статті вказують на досить широке коло осіб, що можуть у подальшому звернутись за судовим захистом. Беручи до уваги аналіз судової практики, відмітимо, що серед найпоширеніших учасників земельних спорів є фермерські господарства, садівницькі товариства, інші юридичні особи різних організаційно-правових форм, які здійснюють свою діяльність в означеній сфері, а також фізичні особи, що є власниками земельної ділянки, в тому числі паїв.

Між тим відмічаємо, що в означеній сфері спостерігається формування чисельної групи стосовно справ, які виникають під час розгляду спорів, пов'язаних із виділенням у натурі земельної ділянки зі спільної часткової власності. У таких справах широкому колу осіб належало право власності на певну земельну ділянку на праві спільної

власності, ілюстрацією зазначеного є ціла низка справ, що розглядалась у судовому порядку, наприклад, Бериславським районним судом Херсонської області 27.08.2018 року справи № 647/3017/17 [2]. Указані рішення суду окреслюють типову ситуацію вирішення, якої може здійснюватися за допомогою групового позову.

Іншим випадком спірних відносин за участі чисельної групи осіб у сфері земельних відносин є спір, що розглядався Здолбунівським районним судом Рівненської області по справі № 562/4790/18, у якій до фермерського господарства звернулись 34 особи з позовом про розірвання договорів оренди землі та визнання недійсними договорів оренди землі, Лозівським міськрайонним судом Харківської області по справі № 629/3595/15-ц, у якій 65 особи вимагали визнати недійсними угоди про розірвання договорів оренди землі [3]. Крім того, у судовій практиці наявна ще одна група справ в означеній сфері, а саме визнання недійсним свідоцтв про право власності на майнові паї, протоколів про проведення торгів та договорів купівлі-продажу майнових паїв [4].

Більш того, системний підхід дозволяє помітити, що земельні спори умовно групуються за предметом спору, в основу якого покладено категорією однорідності та чисельності учасників у справі, у зв'язку із цим помічаємо наявність цілої низки цивільних спорів, що за своїми характерними ознаками є груповими та можуть вирішуватись за його допомогою. При цьому варто зазначити ще один досить вагомий чинник у справах зазначеної категорії – територіальну розосередженість потенційних учасників групового позову. Так, говорячи про земельні спори, зазначаємо, що, як правило, переважна більшість осіб, що зазнала порушення прав та законних інтересів, зосереджена за місцем знаходження земельної ділянки, що перш за все зумовлено тим, що у свій час такі особи отримали право на відповідній земельній ділянці вести сільське господарство.

Як показує проведене вивчення, найбільш поширеними доказами у зазначеній категорії справ є, зокрема, договір оренди, який пов'язує кожного учасника групового позову з відповідачем по справі, а також висновок судово-технічної (земельної) експертизи, який допомагає встановити істину по справі та вирішити спір по суті.

На сучасному етапі розвитку суспільства, зважаючи на поступовий перехід до ринкової економіки, набула поширення така форма вирішення громадянами своїх житлових питань, як пайова участь у будівництві житла, однак частина вказаних пра-

ввідносин переходить у судову площину. Між тим усе більшого поширення набувають випадки участі фізичних осіб у інвестиційних процесах, що створює додаткові передумови для виникнення порушення прав та законних інтересів чисельних груп осіб. Звертаючись до аналізу спеціального законодавства в означеній сфері, зазначимо, що Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» не зазначає безпосередніх положень, які б визначали можливості судового захисту прав учасників таких відносин, що говорить про недостатність правового урегулювання та необхідність проведення подальшого вивчення.

Основою виникнення спорів у даних правовідносинах є, насамперед, недосконалість законодавчого урегулювання, брак фінансових ресурсів у забудовника необхідних для будівництва житла, що зумовлює необхідність залучення коштів фізичних осіб-інвесторів, а також економічна неспроможність таких інвесторів для придбання якісного готового житла. Варто згадати випадок, що стався із громадянами (число яких сягає майже 1759 інвесторів), які постраждали від діяльності групи інвестиційно-будівельної компанії «Еліта-центр». Слід зазначити, що кожна особа-інвестор уклала договір про пайову участь у будівництві будинків, тим самим фактично опинилась у юридично однотипній ситуації, захист прав доцільно здійснювати за рахунок саме групового позову, адже окремий розгляд такої кількості спорів є економічно неефективним та недоцільним із точки зору часових рамок розгляду. Як бачимо, представлена ситуація є яскравим прикладом, коли спір стосується чисельної групи осіб, одночасну участь якої у судовому процесі важко собі уявити, а також отримання відповідного судового захисту для кожного з них.

Крім того, з аналізу судової практики вбачається, що Київський районний суд м. Одеси відмовив у задоволенні позову про визнання майнових прав на об'єкт інвестування на недобудовану квартиру, вказавши, що між сторонами виникли договірні відносини щодо інвестування будівництва квартири, тим самим позивач, будучи інвестором, вклав у будівництво об'єкта нерухомості власні кошти, а тому він до здавання об'єкта нерухомості в експлуатацію є власником майнових прав на об'єкти інвестування. Ці майнові права є відмінними від права власності на майно, вони не потребують державної реєстрації й охороняються законом. Відповідно до листа Міністерства юстиції України від 22.06.2007 року № 19-50-2309 [5] квар-

тира є об'єктом інвестування в об'єкті будівництва, який після завершення будівництва стає окремим майном. До завершення будівництва проінвестованого об'єкта нерухомого майна (квартири) та прийняття його до експлуатації інвестору належать майнові права на нього. Суд дійшов висновку про те, що спір між сторонами відсутній, оскільки позивач відповідно до вищевказаних договорів уже є власником майнових прав об'єктів інвестування однокімнатної квартири, а відтак у задоволенні позову слід відмовити. Іншим прикладом є справа, що розглядалась Солом'янським районним судом міста Києва, який вважав недотримання планового терміну введення в експлуатацію порушенням термінів виконання за договором про участь у будівництві житла, й зазначив, що «відомості, зазначені у проспекті емісії, стосуються лише розміщення цінних паперів і не можуть змінювати умови окремо укладених договорів, у тому числі умови щодо термінів закінчення будівництва та передачі об'єкта у власність позивача».

Так, убачається, що справи даної категорії у судовому процесі доказуються за рахунок представлення укладених кожною особою-інвестором відповідного договору, а також підтверджуючих документів про оплату пайових внесків та незакінчення будівництва у встановлені строки. Як правило, проведення експертиз не є обов'язковим, а вирішення справи здійснюється на підставі документальних доказів.

У свою чергу, відмічаємо, що у співвідношенні із земельними спорами потенційні учасники групи можуть бути розосереджені в різних адміністративно-територіальних одиницях, однак місцем знаходження переважної більшості таких учасників є фактичне місце розташування об'єкта будівництва. Однак потенційно інвестором можуть виступати представники з будь-якої частини України чи іншої країни, що фактично ще раз виступає підтвердженням доцільності застосування механізму захисту прав за рахунок групового позову.

Наступною широкою групою правовідносин, які можуть захищатись за допомогою групового позову, є сфера застосування Закону України «Про захист прав споживачів», а саме спори, пов'язані з неналежною якістю товарів, виробництво яких носить масовий характер. Так, широкого розповсюдження набувають випадки відкликання автомобілів, що мають дефекти конструктивного чи іншого характеру, внаслідок наявності яких виникає небезпека отримання травми. Варто лише представити ситуації, що виникли в Китаї під час відкликання моделей Volkswagen, SAIC, Chevrolet, Audi, Toyota,

Honda, Mercedes-Benz у зв'язку з несправністю подушки безпеки, дефекту двигуна, бракованого паливопроводу, несправності в ходовій частині, акумуляторі та системі електрики, аналогічним випадком стало вжиття заходів щодо моделі Volvo XC60 2018-2019 року випуску, яка мала несправністю паливної системи. Крім того, слід відмітити досить масштабні дії, що були вжиті виробником Subaru, який відкликав із ринку близько 2 млн. автомобілів Impreza і Forester у зв'язку з наявністю несправностей з стоп-сигналом [6]. Як нами зазначалося раніше, доказування здійснюватиметься за двома складовими елементами. Перший є спільним для кожної особи – відзив автомобілів із ринку виробником є підтвердженням факту, що зазначений товар є неякісним, що фактично не вимагає проведення додаткових експертних досліджень для встановлення дефектів вказаних товарів. Другим доказом є розмір шкоди, що завдана кожному споживачу вказаного товару, що може підтверджуватись відповідними чеками за проведене лікування, відновлення пошкодженого майна та іншими документами.

Однак говорячи про досить широку сферу споживчих відносин, зазначимо, що доказова база буде різноплановою, а саме документи, що підтверджують факт придбання продукції (чеки, накладні, платіжні доручення, договори, ін.), звернення споживача до виробника (продавця) продукції, висновки товарознавчої, інженерно-технічної експертизи або іншої експертизи залежно від виду продукції.

У цьому блоці питань слід також зосередити увагу на шкоді, що завдається на різних видах транспорту (залізничному, морському, авіаційному). Перше, що об'єднує зазначені види транспорту, – те, що кількість осіб, що одночасно перебуває на ньому, є значною, а отже, потенційних учасників групового позову є чисельна кількість, а також визначальним є територіальний фактор, адже фактичне місце їхнього проживання може поширюватись на декілька адміністративно-територіальних одиниць чи кілька країн. Наочним прикладом потенційної можливості застосування групового позову є випадки, що сталися на залізничному транспорті на території Європи, а саме 03.06.1998 року в Німеччині швидкісний потяг ICE «Вильгельм Конрад Рентген» зійшов із рейок, як наслідок – 101 людина загинула, 105 отримали пошкодження, в Лондоні 05.10.1999 року відбулося лобове зіткнення двох потягів, як результат – 33 особи загинуло, 520 – отримали пошкодження [7]. Як бачимо, чисельну групу осіб утворюють особи, яким безпосередньо завдано шкоду, а саме

витрати на лікування та реабілітацію, а також особи, шкода яким завдана опосередковано у зв'язку із загибеллю близької людини. Серед доказового матеріалу відзначаємо: квиток на потяг, документ, що фіксує факт завдання шкоди та є підтвердженням причинно-наслідкового зв'язку між пригодою та наслідком (отриманою шкодою, смертю), квитанції на підтвердження проведених медичних процедур та придбання лікарських засобів, ін.

Аналогічна ситуація складається також під час судового розгляду справ, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої на інших видах транспорту.

Між тим необхідно звернути увагу на категорію спорів немайнового характеру. Причому означимо, що вказане варто розглядати із двох боків: по-перше, пред'явлення позову про відшкодування шкоди у випадку, наприклад, невиконання договорів про надання туристичних послуг, випуск неякісних лікарських засобів, які спричинили (могли спричинити) шкоду здоров'ю, можуть також супроводжуватись вимогою про відшкодування моральної шкоди. По-друге, як самостійна вимога під час, зокрема, справ, пов'язаних із охороною природного навколишнього середовища. Вважаємо за доцільне представити ситуацію, що розглядалась Обухівським районним судом Київської області 05.04.2019 року [8]. Як убачається з матеріалів справи 220, особи пред'явили позов до ряду юридичних осіб про відшкодування моральної шкоди, завданої в результаті масштабної пожежі, що відбулася на нафтобазі. Як стверджували позивачі, зазначена пожежа принесла хвилювання, тривогу, страх та моральні страждання позивачам. Так, позивачі особисто спостерігали вогонь на нафтобазі, бачили густий дим від пожежі та відчували його їдкий, неприємний запах, лунали вибухи, що спричинило їм та членам їхніх сімей психологічну напругу, зокрема, вони перебували в постійному стресовому стані, розуміючи, що в повітрі є викиди шкідливих речовин, а природне довкілля, в якому вони комфортно і безпечно проживали, постраждало, і це стало загрозою для їхнього життя. Позивачі зазначали, що через острах спричинити шкоду здоров'ю припинили вживати рослинну продукцію, овочі і фрукти зі свого підсобного господарства, після «чорного» дощу.

Так, доказом у вказаному випадку виступав протокол випробувань Української лабораторії якості і безпеки продукції АПК, який встановив критичні рівні забруднень продуктами горіння нафтопродуктів, а також комісійні висновки спеціалістів за результатами психологічного дослідження, з яких

убачається, що надзвичайна ситуація, яка проявилася в пожежі на нафтобазі, її наслідки та дії, що привели до її виникнення, з очевидністю були психотравмуючими для позивачів. Зазначений доказ підтверджує причинно-наслідковий зв'язок між пожежею та завданою шкодою. Крім того, відмічаємо, що під час завдання шкоди природному навколишньому середовищу, як правило, позивачі будуть зосереджені в місці завдання такої шкоди.

Висновки. Ураховуючи проведений аналіз, зазначаємо, що кожна категорія справ має власні процесуальні особливості, відмінний суб'єктний

склад та доказовий матеріал, що дозволяє не лише встановити загальний предмет доказування за груповим позовом, а й представити індивідуальні особливості окремо взятої особи.

Варто вказати, що ефективність та практичне застосування у цивільному провадженні групових позовів залежатиме, з одного боку, від чіткості та детальності нормативного регламентування, а з іншого – від поінформованості кожного учасника цивільних відносин та суду про переваги використання саме цього процесуального інституту для вирішення конкретного спору.

Список літератури:

1. Романов В.В. Споры, возникающее из земельных правоотношений. *Российская юстиция*. 1998. № 8. С. 23.
2. Рішення Бериславського районного суду Херсонської області від 27 серпня 2018 року по справі № 647/3017/17. URL : .
3. Рішення Здолбунівського районного суду Рівненської області від 28 лютого 2019 року по справі № 562/4790/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80385391>; рішення Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 16 січня 2019 року по справі № 629/3595/15-ц. URL : .
4. Рішення Броварського міськрайонного суду Київської області від 12 червня 2013 року по справі № 2-2994/11. URL : <http://reyestr.court.gov.ua>.
5. Лист Міністерства юстиції України від 22 червня 2007 року № 19-50-2309. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2309323-07>; рішення Київського районного суду м. Одеси від 23 грудня 2013 року по справі № 520/14567/13-ц. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36322097>.
6. У Китаї минулого року відкликали 20 млн авто через проблеми з якістю. URL : <https://glavcom.ua/world/hitech/u-kitaji-minulogo-roku-vidklikali-20-mln-avto-chez-problemi-z-yakistyu-466258.html>; Volvo отзывает почти 170 тысяч автомобилей. URL : <https://korrespondent.net/business/auto/4062297-Volvo-otzyvaet-pochty-170-tysyach-avtomobylei>; Subaru отзывает рекордное количество автомобилей. URL : <https://delo.ua/business/subaru-otzyvaet-rekordnoe-kolichestvo-avtomobilej-350621/>.
7. Новейшая хроника железнодорожных трагедий Европы. URL : https://ru.espreso.tv/article/2016/02/09/noveyshaya_khronika_zheleznodorozhnykh_tragedyy_evropy.
8. Рішення Обухівського районного суду Київської області від 05 квітня 2019 року по справі № 372/1243/16-ц. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81393290>.

Oldak T.V. SPECIFICITY OF CIVIL PROCEEDINGS IN CASES FOR INDIVIDUAL DISPUTES OF NUMBER GROUPS OF PERSONS

The article is devoted to the study of the existing civil procedural legislation in the context of consideration of the peculiarities of proceedings in certain categories of class actions. An accentuated approach to the study of the main distinctive characteristics in the consideration of disputes of numerous groups of persons arising from land legal relations related to the application of the Law of Ukraine "On Consumer Protection", including disputes arising from service contracts, from residential legal relations, as well as protection of non-property rights of individuals.

In addition, taking into account the fact that cases of violations of the rights and legitimate interests of numerous groups of persons are becoming more common at the present stage of the development of public relations, the scope of litigation on group actions is analyzed, as well as persons entitled to go to court with such a lawsuit. as the basic component of the civil process. An attempt is made to systematize the typical characteristics of particular class action cases by disclosing their content, outlining the persons whose rights are protected, the territorial dispersion of potential participants in a class action, the evidence provided to the court, the person acting as defendant, and the subject of the judicial form a comprehensive approach in the study of the theoretical foundations of a class action lawsuit to form concise, unambiguous, universal civil procedural legislation. It is precisely the existence of clear legal regulation that enables any person to be able to choose for themselves the most effective way of protecting his or her violated rights. However, at the beginning of the disclosure of this topic, it should be noted that the specifics of the class action will determine the features that will be inherent in each of the participants in the trial, outlining the scope of their rights and obligations during civil proceedings.

Key words: civil proceedings, group lawsuit, numerous groups, initiator-plaintiff, litigation proceedings.